

РЕЦЕНЗІЯ

к.е.н., доцента, доцента кафедри смарт-економіки
Будякової Олени Юріївни
на дисертаційну роботу
Новікова Дмитра Вікторовича
«Управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового
комплексу в умовах продовольчої кризи»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження

Військові дії після широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України призвели до втрати та деградації сільськогосподарських земель понад 20% території України. Внаслідок зростає дефіцит продовольства та занепокоєння щодо продовольчої безпеки в усьому світі. Війна, яка триває в Україні, загострила проблему продовольчого забезпечення не лише в Європейському Союзі, але й в інших країнах. Потрібні консолідовані дії українських науковців, експертів, дослідників для розроблення стратегій розвитку аграрного сектору з метою підвищення його спроможності подолання продовольчої кризи, сприяння відновленню сільськогосподарських територій для розвитку агропромислових комплексів України.

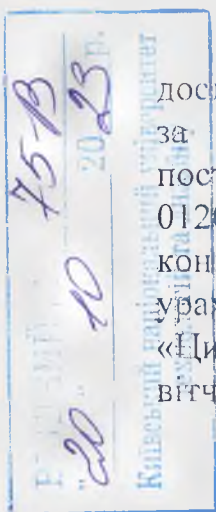
Управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу є важливим інструментом для досягнення цілей сталого розвитку, забезпечення екологічної та соціальної відповідальності, залучення інвестицій.

Впровадження нових форм та методів управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу, зокрема програм корпоративної соціальної відповідальності бізнесу допоможе підприємствам АПК стати більш конкурентоспроможними, сталими, екологічними, резильєнтними, готовими до майбутніх викликів.

Таким чином, необхідність дослідження проблематики управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи визначили актуальність та вибір тематики дисертаційної роботи.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного університету технологій та дизайну за темами: «Інтелектуалізація соціально-економічного розвитку в постпандемічному суспільстві» (державний реєстраційний номер 0120U114581), у межах якої здобувачем розроблено напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу України з урахуванням її позиціонування у глобальній продовольчій програмі та «Цифрова економіка як передумова структурних, інтеграційних трансформацій вітчизняних бізнес-процесів в умовах глобалізації» (державний реєстраційний

номер 0119U103116), у рамках якої здобувачем запропоновано інструменти впровадження інноваційних технологій комбінованого виробництва в агропромисловому секторі, заснованих на принципах біоекономіки.

*Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень,
висновків і рекомендацій*

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими, мають глибокий науковий зміст та суттєве значення для розвитку економічної науки. Отримані наукові результати – достовірні й базуються на проведених дослідженнях теоретичного та емпіричного характеру. Сформульована мета відповідає темі дослідження, а об'єкт і предмет – науково-методичним вимогам.

Науковий виклад змісту дисертації визначається поєднанням мети, завдань, наукової новизни та висновків. Загалом представлена дисертаційна робота є логічним, структурованим та завершеним науковим дослідженням. Її упорядкованість підтверджує системність процесу дослідження, що дозволило розв'язати поставлене науково-прикладне завдання із розробки теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу України в умовах продовольчої кризи. В основу наукового дослідження з позицій теоретичного підґрунтя закладено праці вітчизняних та зарубіжних учених щодо управління конкурентоспроможністю агропромислових підприємств. У дисертаційній роботі використані нормативні та законодавчі акти, статистичні дані, аналітичні та прогностичні матеріали міністерств і відомств України, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного Валютного фонду, Європейського Союзу, Організації економічного співробітництва і розвитку, Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), інших європейських і міжнародних організацій.

Проведене дослідження ґрунтується на загальнонаукових та спеціальних методах, зокрема: історико-логічний (для дослідження генезису та ретроспективного огляду теоретичних основ і концептуальних засад управління конкурентоспроможністю); узагальнень, наукової абстракції та декомпозиції (для розкриття понятійно-категоріального апарату управління конкурентоспроможністю); аналізу і синтезу (з метою поєднання положень макро- та мікроаналізу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків функціонування агропромислового сектору України); емпіричні методи наукового пізнання (для оцінки ефективності управління конкурентоспроможністю агропромислових підприємств), формалізації (для ідентифікації конкурентних переваг та перешкод розвитку, визначення впливу результатів діяльності агропромислових підприємств та агропромислової політики держави на процеси розгортання продовольчої кризи); методи порівняльного, факторного, проблемно-ситуаційного, статистичного, економічного аналізу (для дослідження економічних, соціальних, інноваційних процесів, що відбуваються на ринку агропромислової продукції); соціально-психологічні (для формування програми корпоративної соціальної

відповідальності як конкурентної переваги агробізнесу); графічні (для наочного зображення процесу та результатів дослідження).

Обґрунтованість наукових пропозицій автора, а також висновків і розроблених рекомендацій підтверджується їх апробацією на науково-практичних конференціях, публікаціями, актами впровадження підприємств агропромислового комплексу.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота характеризується високим рівнем обґрунтованості та достовірності.

Структура і зміст дисертаційної роботи.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота є цілісною, завершеною науковою працею. Її рукопис містить повний комплекс відповідних встановленим вимогам структурних елементів: анотацію, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Основний зміст роботи складає 167 сторінок друкованого тексту. У тексті дисертації розміщено 26 таблиць, 48 рисунків, додатки на 11 сторінках, список використаних джерел з 181 найменувань. Дисертація збагачена логічними схемами, структурованими таблицями, графічними інтерпретаціями, які дозволяють комплексно сприймати проведені дослідження як деталізовану та узагальнену наукову працю. Анотація дисертаційної роботи у повній мірі та обсязі відображає її структуру, розкриває отримані наукові результати та висновки, структуру та упорядковану логіку проведеного дослідження. Вступ до дисертаційної роботи містить усі структурні елементи, у тому числі інформацію щодо практичної апробації результатів дослідження, а також особистий внесок автора у наукових працях, опублікованих у співавторстві.

У першому розділі «Теоретико-методичні засади управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи» систематизовано категоріальний апарат конкурентоспроможності в сучасній економічній парадигмі та сформовано концептуальні засади управління конкурентоспроможністю підприємств; обґрунтовано вплив продовольчої кризи на процеси управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу.

Так, зокрема, у даному розділі розглянуто трактування дефініції «конкуренції» в історичному розвитку; диференційовано рівні конкуренції, сформовано етапи розвитку конкуренції та охарактеризовано погляди на конкуренцію з погляду різних теорій на різних етапах; надано класифікацію видів конкуренції в сучасній економіці; узагальнено різні погляди щодо тлумачення конкурентоспроможності та її сутності; класифіковано конкурентоспроможність за ознаками (підрозділ 1.1.).

У підрозділі 1.2 розглянуто підходи щодо визначення поняття «управління», наведено наукові підходи, які розкривають сутність управління конкурентоспроможністю як дії, так і явища; надано та охарактеризовано рівні управління конкурентоспроможністю, головні етапи для управління конкурентоспроможністю підприємства агропромислового комплексу;

продемонстровано загальну класифікацію методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, розглянуто розширену класифікацію існуючих методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, сформульовано визначення управління конкурентоспроможністю агропромислових підприємств як цілеспрямований вплив менеджменту на формування конкурентних переваг агровиробників на зовнішньому та внутрішньому ринках сільськогосподарської продукції з метою досягнення оптимального рівня продовольчої безпеки, забезпечення збалансованості економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку й досягнення оптимального рівня прибутковості.

У підрозділі 1.3 виокремлено тлумачення агропромислового комплексу (АПК) та надано модель управління конкурентоспроможністю підприємств АПК, класифікацію конкурентних переваг підприємства в системі управління конкурентоспроможністю агропромислових підприємств; механізм управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства; наголошено на актуальності продовольчої кризи як глобальної проблеми людства, яка потребує системного підходу для формування стратегії її вирішення, узагальнено трактування основних параметрів, порушення яких ідентифікує настання продовольчої кризи; розглянуто модель національної продовольчої безпеки.

У другому розділі «Позиціонування підприємств України на ринку агропромислової продукції в Україні й світі» проаналізовано структуру агропромислового виробництва України та його роль у національній економіці; охарактеризовано економічну та соціальну невизначеність умови функціонування національних ринків агропромислової продукції протягом усього періоду незалежності України; визначено сільське господарство як базову складову агропромислового комплексу, його системоутворюючий характер у формуванні продовольчої безпеки держави. Проаналізовано основні показники діяльності сільського, лісового та рибного господарства України, площі сільськогосподарських угідь, частку сільського господарства у валовій доданій вартості за видами економічної діяльності, динаміку продукції сільського господарства (продукції рослинництва та тваринництва), індекси сільськогосподарської продукції за регіонами України, частку регіонів у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва України; базові показники виробництва сільськогосподарських культур в Україні; узагальнено показники реалізації основних видів сільськогосподарської продукції товаровиробниками України, динаміку цін на продукцію сільського господарства. Наголошено, що український АПК – сировинна база для харчової промисловості світу (підрозділ 2.1).

У підрозділі 2.2 «Сучасний стан та тенденції розвитку експортної та імпоротної діяльності в агропромисловому комплексі України» проаналізовано динаміку експорту сільськогосподарської продукції, товарну структуру експорту основних видів сільськогосподарської продукції підприємствами України, частку України у загальносвітових обсягах експорту сільськогосподарської продукції, товарну структуру експорту та імпорту сільськогосподарської і продовольчої продукції України, зроблено висновки щодо тенденції сировинного спрямування експортної діяльності. Досліджено

рівень залежності агропромислового комплексу України від імпортних ресурсів, їх структуру. Проаналізовано динаміку прямих іноземних інвестицій в сільське господарство України.

У підрозділі 2.3 «Економічне становище та умови функціонування агропромислових підприємств України» визначено головні суб'єкти господарювання агропромислового комплексу, проілюстровано характеристики сільськогосподарських підприємств за видами та наведено топ 5 сільськогосподарських латифундистів України; побудовано розподіл сільськогосподарських підприємств за часткою виробленої продукції від розміру земельного банку. Розглянуто на прикладі підприємства ТОВ «УІФК-АГРО» продовольче забезпечення українського ринку: обсяг виробництва продукції рослинництва, розрахунок відсоткового зобов'язання для сільськогосподарських підприємств у передачі 3 % обсягу зернових для переробки та виробництва кінцевого харчового продукту, що буде наданий для осіб, які страждають недоїданням та гострою продовольчою кризою, тощо. Наведено структуру сільськогосподарських підприємств України за організаційною формою, розподіл сільськогосподарських підприємств за розміром угідь в Україні, питому вагу суб'єктів господарювання за виробництвом сільськогосподарської продукції, розподіл виробництва сільськогосподарської продукції за областями України за суб'єктом господарювання, проаналізовано індекси цін виробників сільськогосподарської продукції, здійснена порівняльна статистика виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарства; сформовано фінансові показники сільськогосподарських підприємств України. Доведено, що сільське господарство формує продовольчу, економічну, екологічну й енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей, соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

У третьому розділі «Модернізація управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи» визначено, що значну загрозу продовольчій безпеці та аграрному сектору України й світу становлять воєнні дії в Україні, проаналізовано частку втрат аграрного сектору в їх загальному обсязі у 2022 році, структуру потреб відновлення агропромислового сектору на 10 років, регіональний розподіл сільськогосподарських збитків і втрат. Виокремлено основні проблеми аграріїв 2022-2023 рр. та побудовано за Інтерактивною мапою руйнувань агросектору: розподіл областей за кількістю пошкоджених об'єктів; розподіл об'єктів за ступенем пошкодження; структуру пошкоджених об'єктів агросектору, зокрема у Харківській, Херсонській та інших областях. Наведені програми підтримки агросектору внаслідок руйнації з боку держави.

Для аналізу загального стану справ у світі з темпами зростання продовольчої кризи у регіонах та в цілому на планеті побудовано динаміку продовольчої забезпеченості світу та регіонів 2018-2022 рр. Виокремлено причини та побудовано динаміку чисельності населення світу, яких спіткав голод 2017-2022 рр.; вибудовано: динаміку поширеності недоїдання в Україні 2015-2022 рр., динаміку чисельності населення, які страждають від недоїдання в Україні 2017-2022 рр., динаміку чисельності населення, які страждають від

недоїдання в Україні 2017-2022 рр. Наголошено, що Україна посідає останнє місце серед країн Європи у Глобальному індексі продовольчої безпеки та 71-е у світі, надано пропозиції щодо зменшення показника населення, які недоїдають та зроблено висновки, що лише власне виробництво дозволить Україні мати стійку позицію в світовій економіці і використовувати конкурентні переваги для участі в прийнятті рішень щодо глобальної політики провідних країн світу.

Визначено стан, основні риси соціальної відповідальності бізнесу в Україні; охарактеризовано особливості соціально-відповідального бізнесу в аграрному секторі; розроблено модель реалізації заходів соціальної відповідальності бізнесу українськими підприємствами, наведено приклади серед найбільших латифундистів України та їх соціальних програм і заходів, де використовується інтегрована система інструментів для отримання бажаного соціального та фінансового результату; охарактеризовано вплив практик корпоративної соціальної відповідальності на соціально-економічний розвиток; сформовано цілі та виміри корпоративної соціальної відповідальності бізнесу; диференційовано внутрішній та зовнішній вимір корпоративної соціальної відповідальності; визначено види благодійної допомоги вітчизняних, іноземних та спільних підприємств в умовах війни, що здійснюють економічну діяльність в Україні в межах своїх програм корпоративної соціальної відповідальності. Систематизовано проблеми, пов'язані з персоналом підприємств в умовах війни: зовнішня та внутрішня міграція, необхідність соціально-психологічної, правової підтримки. Визначено інструменти успішної реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах: волонтерство, діджиталізація та розвиток цифрових навичок та компетентностей персоналу, формування європейських цінностей у менеджменті підприємств на засадах сталого розвитку. Доведено, що соціальна відповідальність бізнесу постає як ключовий фактор формування необхідного рівня конкурентоспроможності підприємства та запропоновано інструменти реалізації політики соціально-відповідального бізнесу.

Запропоновано інструментарій впровадження інноваційних інструментів управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового сектору в умовах продовольчої кризи. Для цього надано розрахунок рівня конкурентоспроможності регіонів та їх рейтингування, визначено показники та розраховано рейтинги: конкурентоспроможності регіонів України за напрямками: «Соціальна, економічна та екологічна ефективність», «Рівень руйнацій внаслідок воєнних дій»; консолідовано загальний підсумок рейтингу конкурентоспроможності регіонів України. Розроблено механізм управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи. Визначено заходи підтримки України у 2023 році Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО); проілюстровано роль агропромислових підприємств у забезпеченні продовольчої безпеки; визначено конкурентні переваги агропромислового підприємства; сформовано форми державної підтримки аграрного сектора; структуровано основні напрями диверсифікації агропромислового виробництва України задля підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Висновки, зроблені автором за результатами дослідження є змістовними та розкривають результати виконання поставлених завдань дослідження.

Загалом можна стверджувати, що представлена дисертаційна робота є завершеною та оригінальною, містить цінні наукові положення теоретичного та прикладного характеру, практичні пропозиції доведено до рівня практичного використання та апробовано на підприємствах агропромислового комплексу.

Повнота відображення наукових положень дисертаційної роботи в опублікованих працях

Наукові положення дисертаційної роботи автором опубліковано у 19 наукових працях, зокрема розділ у колективній монографії, 1 стаття у виданні, яка включена до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 4 статті у наукових фахових виданнях з економіки, 13 праць апробаційного характеру. Кількість публікацій є достатньою для представлення дисертації до захисту. Наукові публікації відповідають вимогам п. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44).

Ознайомлення та детальний аналіз представлених наукових праць дали змогу стверджувати, що елементи наукової новизни, на яких позиціонується дисертація, у повній мірі викладено у статтях та тезах доповідей. Зміст публікацій, характеристика видань їх розміщення відповідають вимогам відображення наукових положень дисертаційної роботи. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише авторські положення, які виокремлено у переліку публікацій.

Наукова новизна одержаних результатів

Дисертаційна робота містить ряд сформульованих та обґрунтованих наукових положень, що мають теоретичну та практичну значущість. Найбільш вагомими науковими результатами вважаємо такі:

уперше:

розроблено уніфікований механізм управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу України, що передбачає формування конкурентних переваг, адаптованих до міжнародного контексту та воєнно-політичних й регіональних умов функціонування національної господарської системи. У механізмі враховано запропоновані напрями диверсифікації сільськогосподарського виробництва з переорієнтацією на внутрішній ринок збуту продукції кінцевого призначення, залучення малих агрофірм до кооперації сільськогосподарського виробництва, впровадження інноваційних технологій комбінованого виробництва на принципах безвідходності, ресурсоощадності та циркулярної економіки, формуванні програм корпоративної соціальної відповідальності бізнесу з узгодженням бізнес-стратегій корпорацій із наративами відновлення економіки країни на засадах сталого розвитку;

удосконалено:

теоретико-методичні положення модернізації системи управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу України,

які на відміну від сформованих, враховують процеси розгортання продовольчої кризи, що дало змогу розробити пропозиції щодо забезпечення конкурентоспроможності агропідприємств в реаліях скорочення земель сільськогосподарського призначення, переривання ланцюгів поставок, порушення логістики, блокування експорту сільськогосподарської продукції ззовні;

категоріальний апарат управління конкурентоспроможністю підприємств на основі декомпозиції її складових на міжнародному, регіональному, макро-, мікроекономічному рівнях, що дозволило дати трактування управління конкурентоспроможністю агропромислового підприємства як цілеспрямований вплив менеджменту підприємства на формування конкурентних переваг агровиробників на зовнішньому та внутрішньому ринках сільськогосподарської продукції з метою досягнення оптимального рівня продовольчої безпеки, забезпечення збалансованості економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку й досягнення оптимального рівня прибутковості.

напрями експортної діяльності підприємств агропромислового комплексу шляхом виходу на нові ринки сільськогосподарської продукції з розширенням товарних позицій експорту на основі впровадження інноваційних технологій безвідходного виробництва й глибокої переробки сировини, що дозволяє на мікроекономічному рівні – забезпечити життєздатність агрофірм та їх рентабельність, на макроекономічному – забезпечити валютні надходження до державного бюджету та мінімізувати міжнародні ризики для України санкційного й обмежувального характеру на ринку зернових;

методичні підходи до впровадження програм корпоративної соціальної відповідальності шляхом цілепокладання: в економічній сфері – забезпечення конкурентоспроможності підприємств за рахунок таких конкурентних переваг як: ефективне управління ризиками, економія коштів, доступ до капіталу, відносини з клієнтами, управління людськими ресурсами та розвиток інноваційного потенціалу; в екологічній сфері – формування високих екологічних стандартів та активації екологічних чинників діяльності з раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу на засадах циркулярної економіки; у соціальній сфері – реалізація корпоративного волонтерства, програм соціальної допомоги персоналу та незахищеним верствам населення;

оцінювання рівня конкурентоспроможності з урахуванням продовольчої кризи в частині зв'язку продовольчої безпеки з балансом виробництва сільськогосподарської продукції, наявністю земель сільськогосподарського призначення, розвитком циркулярної економіки, наявністю трудових ресурсів, потребами споживачів та руйнаціями агропромислової інфраструктури внаслідок воєнних дій;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування корпоративної соціально відповідальної складової в управлінні конкурентоспроможністю підприємства, що дозволяє забезпечити розширення доступу до капіталу та ринків, збільшення продажів і прибутків, економія операційних витрат, підвищення продуктивності та якості, формування людських ресурсів, покращення іміджу та репутації бренду, зростання

лояльності клієнтів, оптимізація процесів прийняття рішень і управління ризиками;

методика аналізу, моніторингу та оцінки рівня конкурентоспроможності агропромислового комплексу регіонів України з урахуванням рівня руйнації, спричиненої воєнними діями, застосування якої є аналітичною основою до розробки й прийняття управлінських рішень та формування стратегій конкурентоспроможності агропромислових підприємств на макро-, мезо- та мікрорівні;

прикладні аспекти синергії держави, бізнесу та населення у забезпеченні продовольчої безпеки та подоланні продовольчої кризи, що передбачають: 1) для держави – створення нормативно-правових, інвестиційних, екологічних, соціальних, економічних та інноваційних передумов та державних програм розвитку пріоритетних сфер агропромислового виробництва; 2) для бізнесу – залучення безробітних до збирання урожаю та інших сільськогосподарських робіт, надання соціальних послуг, формування ініціатив «знизу – догори»; 3) для населення – залученість у процеси державного управління, державно-приватного партнерства, розвитку територіальних громад;

формування адаптивних коригуючих заходів агропромислових підприємств, що враховують сучасні реалії та прогнозовані сценарії ескалації продовольчої кризи, а саме: скорочення географії ринків збуту зернових, ускладнення логістики та розриву ланцюгів поставок продукції, падіння платоспроможного попиту та стискання ринку, фізичне скорочення площі орних земель, втрату виробничих потужностей та зменшення кількості кваліфікованих працівників, зростання цін на сировину та матеріали, інфляційні процеси, зміни стратегій основних конкурентів та динамічні зміни зовнішнього економічного середовища.

Наукове та практичне значення результатів дослідження

Наукова значущість результатів дослідження полягає у розв'язанні важливого науково-прикладного завдання – розроблення теоретико-методичних та прикладних положень щодо управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи, поглибленою війною в Україні. Розроблені науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу України використані у практичній діяльності: ТОВ «КАПІТАЛ-АГРОІНВЕСТ» в частині використання запропонованих заходів щодо впровадження інноваційних технологій комбінованого виробництва, що ґрунтується на принципах безвідходності, ресурсощадності та циркулярної економіки в межах реалізації цілей Європейської зеленої угоди (European Green Deal) та, відповідно, зеленої трансформації агропромислового виробництва України (довідка № 67/1 від 16.11.2022); ТОВ «УАГРОХОЛДИНГ» (довідка № 05/12 від 19.12.2022); ТОВ «УІФК-АГРО» в частині використання у практичній діяльності при вдосконаленні державно-приватного партнерства та наданні соціальних послуг; впровадження енергозберігаючих технологій; вирішення продовольчих запитів (довідка № 67/1 від 16.03.2023). Основні теоретичні

результати й науково-практичні рекомендації автора впроваджено в освітній процес Київського національного університету технологій та дизайну при викладанні дисциплін «Макроекономічний розвиток країн» та «Економіка та управління корпораціями» (довідка № 05-77/765 від 10.05.2023).

Практичне значення отриманих у роботі результатів полягає у доведенні до рівня практичного застосування запропонованих науково-методичних рекомендацій щодо управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу України, що підтверджено відповідними довідками про впровадження на підприємствах агропромислового комплексу.

Відсутність порушення академічної доброчесності

За результатами аналізу представлених матеріалів не встановлено фактів порушень академічної доброчесності.

Дисертант дотримувався академічної доброчесності та норм законодавства про авторське право, порушень яких, як і академічного плагіату, не виявлено. У дисертації наявні посилання на відповідні джерела, зазначені у списку використаних джерел, визначено особистий внесок автора в опублікованих у співавторстві працях.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Поряд з охарактеризованими вище науковими здобутками та значимими прикладними розробками дисертація не позбавлена певних недоліків, прогалин та дискусійних моментів:

1. У підрозділі 1.2 автор розкриває роль управління конкурентоспроможністю агропромислових підприємств як цілеспрямований вплив менеджменту на формування конкурентних переваг агровиробників на зовнішньому та внутрішньому ринках сільськогосподарської продукції з метою досягнення оптимального рівня продовольчої безпеки, забезпечення збалансованості економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку й досягнення оптимального рівня прибутковості.

Дослідження міжнародного досвіду управління конкурентоспроможністю підприємств аграрного сектору посилює би практичну значущість дисертаційної роботи.

2. Досліджуючи у Розділі 2 (Підрозділ 2.2) загальний стан та темпи зростання продовольчої кризи у регіонах та в цілому на планеті дисертантом побудовано динаміку продовольчої забезпеченості світу та регіонів 2018-2022 рр. Виокремлено причини та побудовано динаміку чисельності населення світу, яких спіткав голод 2017-2022 рр.

Проте в роботі залишились поза увагою інструменти економічної політики, які можуть бути спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з подоланням продовольчої кризи, зокрема Порядок денний на XXI сторіччя, Європейський Зелений Курс (European Green Deal), тощо.

3. У Розділі 3 (Підрозділ 3.2) розроблено цілі та виміри корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (с. 150 рис. 3.13). Не зрозумілими є контур системи корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, суб'єкти та об'єкти, відповідно місце та роль держави та інших суб'єктів соціально-трудоких відносин.

4. У дисертаційному дослідженні акцентовано, що у межах концепції корпоративної соціальної відповідальності вкрай важливим є формування загальнолюдських, гуманних, європейських цінностей у менеджменті підприємств (с. 153). Пропозиції включення в Програми корпоративної соціальної відповідальності підприємств новітніх інструментів та механізмів щодо соціальної підтримки персоналу підприємств, клієнтів, стейкхолдерів та поширення соціально-економічного й екологічного ефекту на суспільство на засадах концепції сталого розвитку та цифровізації (с. 154) корелюють зі стратегією ESG, яка базується на принципах екологічного, соціального та корпоративного управління. Дисертаційне дослідження збагатилось би дослідженнями у сфері стратегії ESG, яка об'єднує поняття environmental (довкілля), social (соціальна сфера) та governance (корпоративне управління). Сьогодні інвестори використовують ESG як метод скринінгу для вибору підприємств для інвестицій. Екологічні, соціальні та управлінські чинники (ESG) швидко стають ключовими чинниками вартості в інвестиційних рішеннях, що є актуальним для відновлення аграрного сектору, зокрема підприємств АПК.

5. Дисертант у 2 розділі дослідив глобальні проблеми, які приводять до продовольчої кризи та зроблено висновки, що лише власне виробництво дозволить Україні мати стійку позицію в світовій економіці.

Доцільно було би розглянути роль біоекономіки, перспективи впровадження та розвитку підприємств агропромислового комплексу України на біоекономічних засадах, які засновані на принципах сталості та сприяють досягненню цілей сталого розвитку: Ціль 1 Подолання бідності, Ціль 2 Подолання голоду, розвиток сільського господарства, Ціль 3 Міцне здоров'я та благополуччя, Ціль 6 Чиста вода та належні санітарні умови, Ціль 7 Чиста та доступна енергія, Ціль 8 Гідна праця та економічне зростання, Ціль 12 Відповідальне споживання та виробництво, Ціль 13 Пом'якшення наслідків зміни клімату, Ціль 15 Захист та відновлення екосистем суші, Ціль 17 Партнерство заради сталого розвитку, тощо.

Однак, вказані дискусійні положення та недоліки не впливають на цілісну оцінку дисертаційної роботи з точки зору її цінності й значимості для науки і практики та не змінюють в цілому позитивної оцінки роботи.

Загальні висновки та оцінка дисертації

Дисертаційна робота на тему «Управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи» є самостійною та завершеною працею, має наукову новизну та практичне значення. Актуальність теми дослідження та її обґрунтованість не викликає сумнівів. За своїм змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертаційна робота відповідає нормативним вимогам щодо дисертацій.

Зміст роботи та наукова новизна, яка виноситься на захист, відповідають спеціальності 051 «Економіка», вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що автор дисертаційної роботи на тему «Управління конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу в умовах продовольчої кризи» – Новіков Дмитро Вікторович – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Рецензент:

к.е.н., доцент,

доцент кафедри смарт-економіки

Київського національного університету

технологій та дизайну

Олена БУДЯКОВА

